

typu, spjatého s ekonomickým a politickým tlakem provázejícím globalizační procesy. Na druhé straně však nelze popřít, že různými cestami, stimulovanými vnějšími i vnitřními faktory, se v epoše globalizace v různých kulturně sociálních okruzích prosazují četné pozdně modernizační prvky, včetně oblasti tzv. materiální kultury. Ty pak zpravidla podporují (v návaznosti na jistou stránku zejména humanistických tradic minulosti) celosvětové integrativní tendence. Z tohoto hlediska hypotéza o empiricko-historicky převládajícím kulturně sociálním (civilizačním) modernizačním pokroku světa nebyla a nikterak nemohla být vyvrácena. Jedním z důsledků soudobých modernizačních procesů je i objektivně se rozšiřující hybridizace uvnitř původně mnohem kulturně homogennějších civilizačních okruhů i jednotlivých společností. (S problémem hybridity je sotva možné se vypořádat pouhou okrajovou poznámkou k dílu indického autora na s. 345, neboť zřejmá existence tohoto jevu přece jen oslabuje přespříliš abstraktní pojetí civilizace založené na identitě určitého typu kultury.)

V každém případě je kniha Jóhanna Árnasona, stejně jako zmíněné dílo Jaroslava Krejčího, vynikajícím příspěvkem k zamyšlení nad touto problematikou a k jejímu posouzení v otevřené diskuzi, k níž ostatně sám autor důrazně vyzývá.

Pavel Machonin

Jan Hendl: Kvalitativní výzkum.

Základní metody a aplikace

Praha, Portál 2005, 408 s.

„Sociální svět se podle Cronbacha neustále mění a stejně se mění i pravidelnosti, které se v něm projevují. Člověk interpretuje svůj svět a reaguje také na interpretace ostatních. Vědecké teorie jsou interpretace, na něž lidé reagují individuálně i kolektivně, a tím paradoxně redukují explanatorní sílu těchto teorií.“ (s. 22) Tato proměnlivost sociálního světa, množství faktorů, jež jej ovlivňují, i potřeba pochopit jednání sociálních aktérů přispí-

vají k významu kvalitativních metod. Přestože v sociálních vědách, zvláště u nás, dlouho převládal důraz na kvantitativní výzkum, v současné době se zdárně rozvíjí i metody kvalitativní, jež umožňují lépe porozumět sociálním vztahům a uchopit smysl, jenž lidé vlastnímu jednání i okolnímu světu dávají.

Problematicku kvalitativního výzkumu, jeho metod a aplikací představuje kniha Jana Hendla. Jedná se o přepracovanou a doplněnou verzi původního textu vydaného v roce 1997 a o jednu z několika málo publikací v českém jazyce zaměřených na tento typ výzkumu. Její autor, doc. RNDr. Jan Hendl, CSc., se dlouhodobě zabývá metodologií vědy a zpracováním dat. Kromě kvalitativních metod je odborníkem i na metody kvantitativní a v nedávné době vydal publikaci „Přehled statistických metod zpracování dat“ pojednávající obšírně o metodách kvantitativního výzkumu (její recenzi je možné najít v Sociologickém časopise 42/1).

Kniha Kvalitativní výzkum je rozsáhlé dílo, které na více než 400 stránkách věcně a systematicky seznamuje čtenáře/ku s různými aspekty kvalitativních metod. Přestože je zde dost místa věnováno kvalitativní evaluaci, metody v ní obsažené najdou své uplatnění i v jiných typech výzkumu. Autor se neomezuje na metody používané jen v jedné vědní disciplíně, ale představuje přístupy, jež jsou vhodné pro různé sociální vědy od sociologie a psychologie po historii a pedagogiku.

Tematicky je tato publikace poměrně komplexní, neboť neukazuje jednotlivé aspekty kvalitativního výzkumu a jeho fáze jen z hlediska jedné perspektivy, ale předkládá čtenáři/ce mnoho různých odlišných přístupů, metod sběru dat a jejich analýzy, přičemž neopomíná upozornit ani na jejich výhody a nevýhody, takže si každý výzkumník/ice může vybrat tu, jež jemu/jí i studovanému tématu vyhovuje nejlépe.

V úvodu knihy jsou kvalitativní metody zasazeny do širšího kontextu obecné metodologie vědy. Čtenář/ka se dozvídá, čím se liší řešení problémů ve vědě a ve všedním ži-

votě, jaké jsou fáze výzkumného procesu, s jakými typy a funkcemi výzkumu se může setkat, co je to teorie a jaká jsou kritéria dobrého výzkumu.

V následující kapitole jsou představeny rozdíly mezi kvalitativními a kvantitativními metodami, a to zejména v otázkách výzkumné strategie a využití teorie, charakteru dat, platnosti výsledků a celkového zaměření výzkumu nebo vztahu výzkumníka k subjektu a k situaci, kterou zkoumá. Je tu pojednáno také o silných a slabých stránkách obou typů výzkumu a možnosti je kombinovat.

Následuje kapitola, v níž se autor stručně zabývá zdroji, z nichž kvalitativní výzkum vychází. Kromě historie kvalitativního výzkumu, a to včetně jeho vývoje v České republice, je tu představena také kritika kvantitativního výzkumu a pozitivistické vědy. Gros kapitoly tvoří stručné informace o filozofických teoriích, jež kvalitativní výzkum ovlivnily. Jsou tu uvedeny teoretické směry, jako jsou například hermeneutika, fenomenologie, symbolický interakcionismus či etnometodologie, které se obvykle s kvalitativními metodami spojují, ale navíc i v kvalitativních metodách méně obvyklý americký pragmatismus a subtilní či kritický realismus.

Ve čtvrté kapitole se už autor přesouvá k samotnému výzkumnému procesu, který začíná zvolením některého z možných přístupů k výzkumu. Poměrně stručně zde představuje několik základních přístupů: případovou studii zabývající se jedním případem do velké hloubky, etnografický přístup zaměřený na studium kultury skupiny lidí, biografický výzkum vycházející z historie života jednotlivců, fenomenologický výzkum soustřeďující se zejména na porozumění zkušenostem, zakotvenou teorii vedoucí k návrhu substantivní teorie a další. Oproti jiným metodologickým publikacím zde zmiňuje navíc také historický výzkum.

Pátá kapitola pojednává o přípravě plánu výzkumu a jeho struktuře, o etických otázkách výzkumu a především o výběru vzorku.

Na plán výzkumu navazují konkrétní metody sběru dat, mezi nimiž je podrobněji popsáno zúčastněné a nezúčastněné pozorování, využití různých druhů dokumentů a rozhovory, od strukturovaných po narativní a od individuálních po skupinové. Tato kapitola také přináší stručné rady, jichž by se měl/a výzkumník/ice při sběru dat držet. K nim patří například, jak vstupovat do terénu, jak navazovat kontakty, jak vést rozhovor, jak zaznamenávat data apod.

Získaná data je zapotřebí připravit pro další zpracování. O různých způsobech, jak k tomu přistupovat, se čtenář/ka dozvídá v další kapitole. Ta popisuje postup transkripce, její typy a pravidla, navrhování kategoriálních systémů pro kódování, grafické znázorňování dat a rámcovou analýzu sloužící k organizaci dat.

Důležitou část knihy tvoří kapitola o metodách analýzy kvalitativních dat, jež si výzkumník/ice vybírá v závislosti na použitém přístupu k výzkumu. Zde je popsáno, jak se data rozdělují do jednotlivých segmentů, jak se kódují, třídí a porovnávají, jak se mezi nimi hledají vztahy, jak se celkově organizují a redukují, aby z nich bylo možné sestavit smysluplnou výzkumnou zprávu, jejíž koncepce a hodnocení kvality jsou představeny v samostatných kapitolách.

V deváté kapitole přináší publikace nové a v českém prostředí dosud málo známé informace o smíšeném výzkumu, tj. o kombinaci kvalitativních a kvantitativních metod, v němž se mohou silné a slabé stránky obou typů výzkumu navzájem vyvažovat a jejich výsledky doplňovat či potvrzovat.

V desáté kapitole se autor zabývá metodami evaluace, která je jednou z možných aplikací kvalitativního výzkumu. V této kapitole jsou představeny různé modely a formy evaluačního výzkumu, jehož potřeba v ČR vzrostla zejména s hodnocením programů a projektů financovaných ze zdrojů EU.

Nakonec se autor věnuje problematice sekundární analýzy dat a syntézy vědeckých poznatků v kvalitativním a smíšeném výzkumu.